

- گنج سوخته (پژوهشی در موسیقی عهد قاجار)
- زیر نظر فرهنگ رجایی
- انتشارات احیاء کتاب، ۱۳۸۱

- در بخش چهارم نیز از گزارشی که نماینده‌ی شرکت گرامافون، آقای توماس پیک مسؤل ضبط صفحه‌ها به مدیر شرکت ارائه داده است، ترجمه‌ای داده می‌شود.

آنچه از انتشار این مجموعه می‌توان فهمید آن است که در شرایط امروزی این مجموعه می‌تواند جوابگوی نیازهایی باشد و به ارتقای دانش استادان این فن کمک کند. به نظر دکتر رجایی که معرفتش به موسیقی، معرفت پیشینی است و به دیگر سخن از بیرون موضوع به موسیقی نگاه می‌کند، حداقل این فایده را دارد که این میراث گذشته در اختیار آنها قرار گرفته است.

این مجموعه شروع و در واقع معیاری است برای گام بعدی. وی معتقد است اگر برای حفظ اصالت‌ها باید در همین چارچوب حرکت کرد چه بهتر، و اگر قرار است گامی جلوتر رفته، این مجموعه نقطه‌ی آغازی است برای این کار. اما در مورد اینکه این مجموعه نوعی بازگشت به خویش است، باید گفت که بازگشت به خویش به معنای عین گذشته شدن نیست بلکه روزآمد کردن گذشته است، آن هم با شناخت میراث گذشته.

نقدهای صورت گرفته بر این اثر حکایت از این دارد که در این مجموعه به میرزا عبدالله نسبت به مرحوم میرزا آقا حسینقلی توجه بیشتری شده است. دکتر رجایی در مقابل انتقاد حاضر می‌گوید این حرف ممکن است درست باشد، ولی به اعتقاد وی روایت متواتری که در کتاب‌های موجود مشاهده می‌شود چنین بوده است. به هر حال دو روایت اصلی میرزا عبدالله و آقا حسینقلی مرجع بوده و هر یک جایگاه خاص خود را دارد.

وی درباره این موضوع که وقتی برای نخستین بار این صفحات را شنید، می‌گوید: «وقتی این مجموعه را کشف کردم، اول با ترس و لرز گفتم، اگر ممکن است نمونه‌ای از صفحات را بیابید که آنها هم تار آقا حسینقلی و از قضای روزگار درآمد ماهر را آوردند. در آن لحظه‌ای که متصدی آرشیو سوزن را روی صفحه گذاشت، بدنم شروع به لرزیدن کرد. تصور اینکه شخصی در ۹۰ سال پیش این قطعه را نواخته و من اکنون آن را می‌شنوم واقعاً سخت بود. وقتی که صدای موسیقی بلند شد دیگر نتوانستم خودم را کنترل کنم و اشک‌هایم بی‌اختیار سرازیر شد. حال این واکنش به دلیل کیفیت موسیقی بود یا میراث فرهنگی، خدا می‌داند. همین گریه در واقع باعث شد تا مسؤل آرشیو، دیگر آثار به جای مانده را نیز به راحتی در اختیارم قرار دهد. اما واکنش حقیقی من به موسیقی این مجموعه پس از مدتی که با این صفحات مأنوس بودم آشکار شد. متوجه شدم که این موسیقی با آن موسیقی که من تا به حال به آن عادت داشتم خیلی فرق می‌کند. به این معنی که این موسیقی هم رزمی است و هم بزمی است و هم در مراسم عاشورا می‌شود از آن استفاده کرد. حتی گاهی چهارگاهی را می‌شنیدم که در دستگاه همایون بود و از آنجا که در موسیقی امروز کمتر چنین ویژگی و کارایی چند جانبه‌ای را می‌توان دید برایم بسیار جالب و لذت‌بخش بود.»

تدوین و تهیه‌ی مجموعه‌ای ارزشمند با نام «گنج سوخته» از دکتر فرهنگ رجایی گامی است در راه حفظ میراث فرهنگی و بومی و احیای میراث گذشتگان این مرز و بوم. مجموعه‌ای که سعی کرده است تحولات موسیقایی ایران را از زاویه و دریچه‌ی پیشین نگاه کند، نگاهی که در واقع معرفت درباره‌ی موسیقی است و نه به موسیقی. چرا که در معرفت به موسیقی وقوف بر مقدمات علم موسیقی جزء ضروریات به شمار می‌رود ولی در معرفت درباره موسیقی (معرفت پیشین) علم به موسیقی ضرورتی را ایجاد نمی‌کند، زیرا تحقیق، تعمق و علاقه کافی است. این مجموعه را می‌توان یکی از کارهای پژوهشی ارزشمند در عرصه موسیقی پس از انقلاب دانست به ویژه که در سال‌های اخیر، موسیقی در میان مردم ما با اقبال بیشتری روبه‌رو شده است.

این مجموعه در دو بخش متمایز ارائه شده: بخش اول حاوی پنج نوار نفیس و شامل بیش از شصت قطعه موسیقی اصیل ایرانی است که پس از ضبط و آوردن صفحه‌ها به ایران تنظیم و توضیح‌های شفاهی در مورد هر قطعه و در مورد موسیقی ایرانی ارائه شده است. بخش دوم نیز که کتاب حاضر را دربر می‌گیرد، کوششی است برای نشان دادن تصویری از موسیقی ایرانی. دکتر رجایی با اینکه صاحب نظر در حوزه علم سیاست به شمار می‌رود به این نکته اشاره می‌کند که بیشتر بحران‌های پیش آمده در جامعه‌ی ما در صد و پنجاه ساله‌ی اخیر، علل سیاسی نداشته است و این در حالی است که پیشینیان ما برای امور غیرسیاسی، راه حل‌های سیاسی پیشنهاد کرده‌اند که در عمل نیز موفق نبوده‌اند. بنابراین وی واحد مطالعه را از دولت گسترده‌تر گرفته و به حوزه تمدنی پرداخته و در این راه بر آن است که چه عواملی باعث شد تا حوزه تمدنی ایران آن طور که باید و شاید مولد نباشد. در پاسخ به این پرسش معتقد است که باید از وضع موجود صورت‌بندی شود و بدانیم در حوزه موسیقی چه داریم. وی هنگامی که به عنوان استاد مهمان به دانشگاه اکسفورد در انگلستان دعوت می‌شود در فرصت پیش آمده به این مجموعه ارزشمند که در مجموعه موسیقی خاورمیانه بایگانی شده بود دست پیدا می‌کند.

ملاک گزینش نیز آن بود که ببیند کدام یک از صفحات در ایران کم یا اصلاً نیست و یا کدام یک از گوشه‌های ضبط شده کمتر شناخته شده یا مهم‌تر است. از جهت دیگر چون این مجموعه خصوصی بود و برای نخستین بار از آن استفاده می‌شد صدای خوب و شفافی داشتند و بین ۷۰ تا ۸۰ صفحه می‌شد. مطالب جمع‌آوری و تحقیق شده به شکل زیر تدوین شده است:

- ابتدا، ضمن طرح مسأله، جایگاه تاریخی و فرهنگی ردیف موسیقی به نحوی که امروزه مطرح است مشخص می‌گردد. سؤال در این بخش این است که «معنای بازگشت به خویش در عرصه‌ی موسیقی چیست؟»

- سپس طرحی کلی از تحول موسیقی در بستر حرکت فرهنگی ایران ارائه و این سؤال پاسخ داده می‌شود که روایت موسیقی ایرانی در طی تاریخ ایران به وسیله چه کسانی و چگونه مطرح شده است.

- در بخش سوم، سرگذشت ضبط آثار موسیقایی در ایران روایت می‌شود.